

DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.5946>

Дата подання статті: 21 червня 2020 р.

Дата прийняття до друку: 20 вересня 2020 р.

НАЦІОНАЛЬНА УКРАЇНСЬКА ТРАДИЦІЯ РОЗВОЮ ТЕОЛІНГВІСТИКИ: ДОРАДЯНСЬКИЙ І РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОДИ (КРИТИЧНИЙ ОГЛЯД)

Наталія Піддубна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0331-0496>

e-mail: piddubnan71@gmail.com

Анотація: На теренах славістики чи не найбільш активними в обстоюванні теолінгвістики як окремої наукової дисципліни виявилися польські вчені, в Україні донедавна глобальна проблема «Мова і релігія» перебувала на маргінесі. Однак українська теолінгвістика має тривалу й складну історію, оскільки бере початок з XIX ст. Дослідження питань теолінгвістики здійснювалося насамперед представниками потєбнянської школи та вченими діаспори, які зосередили увагу на аналізі давньої релігійної лексики. У радянські часи в Україні теолінгвістика розвивалася завдяки працям з історії мови й загального мовознавства. На тлі українських радянських дослідників вивищується постать Булаховського, який наголошував на взаємозв'язку мови і релігії, аналізував вплив релігійних чинників на розвиток літературних мов, а також зворотний вплив мови на релігію.

Ключові слова: теолінгвістика, проблема «Мова і релігія», релігійна лексика, історія мови, українська літературна мова.

Submitted on June 21, 2020
Accepted on September 20, 2020

NATIONAL UKRAINIAN TRADITION OF THE DEVELOPMENT OF THEOLINGUISTICS: PRE-SOVIET AND SOVIET PERIODS (CRITICAL REVIEW)

Nataliia Piddubna

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0331-0496>

e-mail: piddubnan71@gmail.com

Abstract: In the field of Slavic studies, Polish scholars were perhaps the most active in defending theolinguistics as a separate scientific discipline, until recently the global problem of “Language and religion” was on the margins in Ukraine. However, Ukrainian theolinguistics has a long and complex history, as it dates back to the nineteenth century. The study of theolinguistics was carried out primarily by the representatives of the Potebnya school and scholars of the diaspora, who focused on the analysis of ancient religious vocabulary. In Soviet times, theolinguistics in Ukraine developed through works on the history of language and general linguistics. Among Ukrainian Soviet researchers is the figure of Bulakhovsky, who emphasized the relationship between language and religion and analysed the influence of religious factors on the development of literary languages, as well as the reverse effect of language on religion.

Keywords: theolinguistics, problem “Language and religion”, religious vocabulary, history of language, Ukrainian literary language

Кінець XX – початок XXI ст. позначений сплеском інноваційних праць, що сповістили про нові наукові напрями, для яких характерні міждисциплінарність і синтетичність. Зазначене стосується і теолінгвістики, що виникла на межі релігієзнавства й лінгвістики для системного дослідження проблеми «Мова і релігія». На теренах славістики чи не найбільш активними в обстоюванні теолінгвістики виявилися польські вчені [див. про це: Гадомський 2005, 18].

Суттєвий вплив на формування власне *української теолінгвістики* мали лінгвістичні ідеї Олександра Потєбні, виражені в низці його робіт, особливо

у феноменальних працях *Мысль и язык* [Потебня 1999], *Символ и миф в народной культуре* [Потебня 2000] та ін. О. Потебня, як відомо, не підтримував «божественної» теорії походження мови, однак інші його ідеї мали плідне продовження в проєкції на проблему «Мова і релігія». Зокрема думка О. Потебні про вплив мови на міфологічну й релігійну свідомість особливо виразно окреслюється тоді, коли йдеться про перетин різних мовних і міфологічних систем, як це сталося, наприклад, у процесі «накладання» християнства на язичництво [Байбурин 1989, 7]. У подальшому ці ідеї розвивали Едвард Сепір та Бенджамін Лі Ворф, а в славистиці вони знайшли продовження в працях Бориса Успенського і Юрія Лотмана [Лотман, Успенский 1973, 282–305].

У східнослов'янському мовознавстві дослідження взаємозв'язку мови і релігії велося навіть у часи «войовничого атеїзму», оскільки в цей період здійснювалася робота з вивчення історичної лексикології, старослов'янської мови, історії мови, діалектології, ономастики, загального мовознавства, лексикографії та ін., що так чи так не могли не торкатися актуалізованої в цій статті проблеми. Зазначену глобальну тему розробляли, хоч і непослідовно, і священнослужителі, і лінгвісти, що в науці про мову мало вияв, зокрема, у таких курсах, як «Вступ до слов'янської філології», «Вступ до мовознавства», «Старослов'янська мова», «Лексикологія», «Історія мови», «Історія лінгвістичних учень» та ін., які складно уявити «без обговорення питань, що стосуються проблеми релігійної мови, мови релігії, профетичної мови, мови богослужінь й інших проблем теолінгвістики» (див. про це: [Гадомский 2010, 358–359]. Йдеться насамперед про дослідження з лексикології й фразеології, адже в українській мові завжди була значна кількість слів і виразів, що у своїй основі мають релігійне значення. Однак, як цілком слушно зауважує Олександр Гадомський, «офіційно вони не розглядалися як проблеми саме теолінгвістики, оскільки теолінгвістики як розділу мовознавства просто не існувало й не могло бути» [див. про це: Гадомский 2010, 358–359].

У 30-ті рр. ХХ ст. розробці проблеми взаємозв'язку мови і релігії була присвячена доповідь Євгена Грицака *Вплив церкви й релігії на українську мову (Студія з ділянки української лексикографії)*, виголошена на Другому Славистичному конгресі у Варшаві 1934 р. [Грицак 1934, 34–38]. Фактичним матеріалом доповіді стали тлумачний словник Б. Грінченка та власні записи автора, зібрані, імовірно, на Перемишльщині та Східному Поділлі. Ця доповідь лише намітила перспективи ідеографічного дослідження релігійної лексики, але у зв'язку з атеїзацією суспільства робота в зазначеному напрямі в Україні була майже припинена, однак її доволі плідно здійснювали

лінгвісти, які репрезентували українську діаспору. Зокрема розглядові правопису, акцентуації окремих релігійних лексем присвятив низку робіт видатний український учений-філолог і церковно-громадський діяч Іван Огієнко (митрополит Іларіон). У фундаментальній праці *Дохристиянські вірування українського народу* в параграфі «Релігійна термінологія» він висвітлює питання походження низки сакралізмів (*Бог, молитва, храм, пекло* тощо). Науковець стверджує, що всі вони мають дохристиянське походження [Митрополит Іларіон 1994, 85–85], тобто належать до найдавнішого періоду формування української релігійної лексики.

У низці статей цей мовознавець детально досліджує біблійну ономастику й топоніміку, зокрема проблему передавання біблійних імен у перекладах Біблії українською мовою, описує ритмомелодіку Святого Письма, рецензує наявні на той час переклади Святого Письма загалом [Огієнко 1938], розробляє методологію перекладу Біблії українською мовою [Огієнко 2000]. Значну частину наукового доробку І. Огієнка становлять праці з історії мови та з проблематики дослідження церковнослов'янської мови, де він розкриває причини її постання, поступу, особливості всіх її мовних рівнів і з'ясовує її вплив на розвиток української мови (докладніше про це див.: [Піддубна 2019, 45; Духовна... 1997]). І. Огієнко не зупинився на теоретичному опрацюванні положень проблеми взаємозв'язку релігійного й мовного чинників. Учений не лише висунув концепцію мови як духовного ареалу народу, а й практично втілював її, хоч і частково, створивши переклад Священного Письма – основу для розвитку своєї великої ідеї – здійснення церковних богослужінь рідною мовою.

Значний унесок у вивчення цього шару української лексики, зокрема й теолінгвістики загалом, зробив й Олекса Горбач. Дослідженню української діалектної релігійної лексики присвячена його праця *Українська народня релігійно-християнська термінологія й лексика* (1988) [Горбач 1993б, 123–169]. Названий автор докладно описує історію вивчення християнської лексики в славістиці, уживання релігійних назв в українських писемних пам'ятках різних періодів, особливості їхнього функціонування, зокрема в таких релігійних текстах, як Зографське та Маріїнське Євангелія, *Уставі св. кн. Володимира* (XIII ст.), *Катихизму* Петра Могили (1645), *Зерцала богословія* Кирила Транквіліона Ставровецького (1614–1618) та ін. Олекса Горбач аналізує також діалектну релігійну лексику, включену до *Словника бойківських говірок* Михала Онишкевича та матеріалів, зібраних Іларіоном Свенціцьким. Крім того, дослідник приділяє увагу мовностилістичним особливостям перекладів Святого Письма українською мовою в XIX–XX ст. Маркіяна Шашкевича,

Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя та Івана Нечуя-Левицького, Пилипа Морачевського та ін. [Горбач 1993а, 123–169].

Характеристиці джерел і шляхів запозичення значної частини української релігійної лексики присвячено монографію *Лексичний фонд літературної мови Київського періоду XI–XIV ст. Запозичення* ще одного представника української діаспори Пантелеймона Ковалева, у якій прокоментовано етимологічний склад великої частини запозичень в українську мову. Відомо, що релігійна лексика значною мірою перенесена в давньоукраїнську з давньогрецької. Тому в період XI–XIV ст. грецизми переважають у складі аналізованої лексики. Вплив інших мов на релігійну лексику давньоукраїнської мови кількісно незначний. На матеріалі грецьких запозичень П. Ковалів виділяє ідеографічні мікросистеми релігійної лексики [Ковалів 1964, 78].

Вивчення конкретних ЛСГ релігійної лексики активізувалося в Польщі у кінці 80-х рр. ХХ ст. Мар'ян Юрковський здійснив розвідку *Українські назви храму* [Юрковський 1987, 71–73], присвячену аналізу назв релігійних споруд із зазначенням рядків у Біблії, де ці найменування вживаються, їхньої етимології, а також проілюстрованих прикладами з творів українських письменників.

Посиленню наукової уваги до замовчуваної релігійно-церковної проблематики сприяв вихід у світ *Варшавських українознавчих записок*, редактори якої усвідомлювали «палючу потребу таких досліджень» [Від редакції 1989, 3]. Уже до першого випуску цього періодичного видання, присвяченого ювілею тисячоліття хрещення Київської Русі, було вміщено мовознавчі статті, пов'язані, зокрема, з проблемою «Мова і релігія». Ідеться передовсім про працю М. Юрковського *Староукраїнська сакральна термінологія (назви осіб)* [Юрковський 1989, 74–84], у якій лінгвіст докладно описує значення, походження, кількість уживань у *Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.* 66 найменувань служителів релігійного культу.

Отже, перші словоцентричні дослідження з теолінгвістики, що стосувалися давньої релігійної лексики, проводилося українськими мовознавцями за межами України, а наукові розвідки названих вище учених тривалий час замовчувалися.

В україністиці радянського періоду, як було зазначено, проводилися поодинокі фрагментарні дослідження релігійної лексики здебільшого на матеріалах писемних пам'яток минулого. Чи не найвагомішою розвідкою того періоду із цього питання залишається монографія Михайла Худаша (1961) *Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. (на матеріалах Львівського Ставропігійського братства)*, де дослідженню

релігійної лексики присвячено розділ «Церковно-обрядова лексика». У ньому автор виділяє сім тематичних пластів релігійної лексики, зауважуючи:

(...) переважна більшість слів і словосполучень цієї лексико-семантичної групи збереглася в мові віруючих та служителів релігійного культу й досі, однак загалом цей пласт лексики в нашій країні є пережиточним, так само, як і різні види релігії [Худаш 1961, 139].

Попри певну тенденційність щодо історико-пізнавального значення релігійної лексики цей автор, однак, робить здебільшого об'єктивні висновки.

Більшість науковців 50–80-х років ХХ ст. розглядає релігійну лексику епізодично, часто лише констатуючи її наявність у відповідній писемній пам'ятці. Наприклад, досліджуючи лексику *Літопису Самовидця*, Лідія Батюк зазначає, що в цій пам'ятці незначна кількість слів церковнослов'янського походження, серед яких основне місце посідають абстрактні слова, грецизми ж у літописі репрезентовані здебільшого назвами понять і речей культу й церковно-адміністративних понять. Науковець аналізує систему відповідних ідеографічних груп, однак про «церковну» мікросистему зауважує лише таке:

(...) в літописі в значній кількості вжита церковна лексика: назви предметів культу, священнослужителів, церковних свят, які часто використовуються для датування. Майже всі ці слова вийшли з ужитку, залишаючись лише в мові незначної частини людей старшого покоління [Батюк 1959, 36].

Федір Непийвода зосереджує увагу на актових книгах стародубського міського уряду др. пол. XVII ст., виокремлюючи такі ідеографічні групи, як «назви служителів культу, релігійних свят, терміни, зв'язані із церковно-релігійними обрядами, та інші», наводить конкретні приклади вживання релігійних лексем, указує на стилістичне використання релігійної лексики в записях справ, не пов'язаних зі служителями церкви [Непийвода 1962, 75–76].

Деяка інформація, що засвідчує функціонування релігійної лексики, міститься у виданні *Історія української мови: Лексика і фразеологія* за ред. Віталія Русанівського [Історія... 1983]. У цій праці радянського мовознавства в окремому розділі розглянуто лексику, пов'язану з культурою, побутом, релігією та міфологією інших народів, що була засвоєна в ХІХ – на поч. ХХ ст. завдяки творчості знакових українських письменників, стосовно чого зазначено:

В українській літературній мові ХІХ – поч. ХХ ст. засвідчуються такі групи лексики, пов'язаної з культурою й побутом інших народів, як назви культових понять, послідовників та служителів інших – нехристиянських – релігій, міфічних істот тощо, які від самого початку утвердження в українській мові досить часто функціонували в переносному значенні: *купідон, олімп, сирена* (І. Котляревський), *аллах, кумир, міся, пагода, коран, раввін, сакраментувати* (Т. Шевченко); *брахман, мінарет, муедзин* (І. Нечуй-Левицький); *абат, мадонна, пастор* (Леся Українка) [*Історія...* 1983, 554–555].

Засвоєння цих та інших назв зумовлене виходом української літератури за межі тематики, пов'язаної із селянським побутом. Зазначена лексика збагачувала стилістичні засоби української мови, розширювала її можливості для вираження тих реалій і понять, що не були характерні для номінації реалій із життя українського народу. Саме ця праця, як видається, започатковує ще одне завдання теолінгвістики – простежити особливості функціонування та переосмислення релігійної лексики й фразеології в художньо-публіцистичному мовленні, вияв стилістичного чи – ширше – прагматичного їхнього навантаження. Спостереження над процесами десемантизації релігійних найменувань на основі метафоричних і метонімічних перенесень проводив і Олександр Тараненко, який зауважив:

(...) на певному історичному етапі об'єктом зацікавленості практично всіх членів мовного колективу протягом тривалого часу була релігія, і тому сфера релігійних понять являла собою багате джерело метафоричних інновацій, які набували часто паралельних напрямків [Тараненко 1980, 8].

Наприклад, таких процесів зазнали лексеми – назви так званих «ворогів церкви» й загалом прагматично негативної лексики релігійного словника, що актуалізувалися у формі емоційно-експресивних висловів, насамперед лайки: *біс, чорт, диявол, антихрист, кателицький (хай тобі кателицький батько), єретичний (єретичний син)* та ін.

На тлі досліджень радянського періоду виразно окреслюються праці Леоніда Булаховського, у яких натрапляємо на міркування, що засвідчують визнання проблеми взаємозв'язку мови й релігії як актуальної для слов'янського мовознавства. Учений зі зрозумілих причин відкрито не пише про божественну природу слова, значення для людини й суспільства ролі щирого й зрозумілого, а отже, рідного, слова Біблії. Однак, обґрунтовуючи постулати риторики, насамперед ясність мовлення як критерій оцінки якості стилю письменника, він все ж таки наводить невелику цитату зі Святого Письма – Послання апостола Павла коринтянам (1 Кор. 13: 1) – для підтвердження

думки про потребу уникання пустослів'я й необхідність у виваженості кожного слова не заради його краси, а заради влучності, інформативності та ясності, порівн.: «Інша річ – нахил до самої красивості звучань, до слова заради слова, до того стилю, що його Біблія так яскраво охарактеризувала “як мідь дзвінка і кимвал брязкучий”» [Булаховський 1975а, 410].

Учений неодноразово акцентує на взаємозв'язку мови й релігії, впливі релігійних чинників на розвиток літературних мов, а також на зворотному впливі мови на релігію. Зокрема, одним з «провідних при побудуванні літературних мов» (Л. Булаховський) поряд з економічним, адміністративним, художньо-моралістичним, власне художнім, національно-культурним і класово-пролетарстким мовознавець виокремлює й *релігійний мотив*, очевидно, не випадково ставлячи його першим у наведеному переліку [Булаховський 1975а, 326]. Дослідник також наголошує, що в багатьох народів виникнення писемності безпосередньо пов'язане з релігійним чинником, зокрема поширенням тієї чи тієї релігії або конфесії [Булаховський 1975а, 340]. Під впливом релігійної пропаганди виникали найдавніші слов'янські писемні пам'ятки:

Продукти саме такої пропагандистської діяльності німецького духовенства становлять, приміром, відомі “Флорентійські уривки”, одна з найдавніших слов'янських пам'яток, писана давньовірхньонімецьким правописом X ст. [Булаховський 1975а, 340–341].

Л. Булаховський також усвідомлював, що переклади релігійних книг ставали визначними подіями в соціальній історії багатьох мов. Писання й ведення літургії рідною мовою сприяли підвищенню її авторитету й утвердженню її в статусі основного каналу комунікації в суспільстві.

Учений указує й на зворотний бік медалі, коли мови розвиваються як протистояння певній релігійній традиції. Зокрема, у середньовіччі внаслідок протистояння світської влади й духовенства, що було адептом «священних» латинської чи старослов'янської мов, відповідно, католицької чи православної конфесії християнської релігії, народи отримували новий потужний імпульс для розвитку національних, а не канонічних, літературних мов, наприклад, німецької чи румунської:

За середньовічного феодалізму і в століття до нього близькі носителями авторитету в Європі були духовенство, з одного боку, і світська влада – з другого. Остання, натурально, була щільніше зв'язана з елементами національними, і в їхніх намаганнях протиставити рідну мову знеособлюваній інтернаціональній

латині світська влада, примушувана до того ж самого силою живих потреб, що давили на державний апарат, іноді ставала їм за авторитетного союзника [Булаховський 1975а, 327].

У подальшому, як пише Л. Булаховський, простежуємо входження літературних мов, базованих на національних основах, у все більший спектр сфер суспільного життя, зокрема й церкву, порівн.:

Коли потреби державного апарату примушували культивувати мову населення, то ця мова у вигляді тих діалектів і тієї стилістичної манери, що лягла в основу мовної продукції урядових органів, починала служити зразком для тих, хто хотів і відчував потребу звертатися до рідної мови і з іншою метою [Булаховський 1975а, 327].

Отже, Л. Булаховський наводить й аналізує конкретні факти впливу мови на релігію, переконуючи, що саме розвинуті національні мови поступово входили, окрім інших суспільних сфер, у сферу релігії, витісняючи канонічні мови, що часто спричиняло появу, наприклад, протестантських релігійних рухів і церков. Л. Булаховський звертає увагу й на те, що саме *взаємозв'язок релігійного й мовного чинників* став поштовхом до виникнення перших словників і граматики Костянтина Острозького, Лаврентія Зизанія, Мелетія Смотрицького, Памви Беринди та ін., порівн.:

В основі цих праць (...) лежала та сама мета – постачити рідному народові (...) знаряддя культу, що могло б своєю святенністю та, як тоді гадали, стародавньою ґрунтовністю і вченою організованістю імпонували не тільки письменним людям, що належали до православної церкви, а й її ворогам, які презирливо ставились уже до самої мови українських діячів, бо її строкатість вони сприймали як виразну «простоту». Певною мірою йшлося при забезпеченні «чистоти» культової мови, треба гадати, також і про запліднення нею жанрів письменства, які, не будучи в безпосередньому зв'язку з культом, лише до деякої міри були пов'язані з ним, тобто про піднесення на вищий ступінь способів «вченого» висловлення загалом. Отже, питання виходило за рамки самої церковної мови: тенденції тут були глибші за власне культові [Булаховський 1975б, 230].

Спостереження, висловлені Л. Булаховським, набагато пізніше з потужною силою актуалізують інші вчені, зазначаючи: «(...) релігійно-конфесійні фактори відігравали (й відіграють!) видатну роль у долях мов і, ширше, в історії людської комунікації» [Мечковская 1998, 4]. Тетяна Космеда виокремила релігійну оцінку як особливий тип оцінки, що, вербалізуючись,

наскрізно зреалізується в мовленні й мові, відповідно суттєво впливаючи на розширення мовної картини світу [Космеда 2000, 98–99], що широко проілюструвала. Порівн.:

до національної традиції кожного зі слов'янських народів увійшли окремі фрагменти дохристиянської спадщини, що закріпилися у відповідних концептах (...) Язичницькі обряди були адаптовані християнством, наповнені його войовничим духом, що згодом відповідно відобразився в мовній релігійній картині світу. Оскільки глибока релігійність є національною рисою характеру українців, то й міфологічна язичницька, і християнська релігійні картини світу відображені в мовній свідомості сучасного українця (...), навіть попри дієвість радянської ідеології, що її руйнувала [Космеда, Плотнікова 2010, 8].

Одним із завдань теолінгвістики залишається дослідження специфіки впливу релігії на розширення мовної картини світу, лінгвокультуру кожного народу загалом.

Отже, 30–90-ті рр. ХХ ст. характеризуються недостатньою й епізодичною увагою мовознавців до релігійної лексики, фразеології та термінології. Однак попри це знакові українські мовознавці О. Потебня, І. Огієнко, Л. Булаховський та ін. наголошували на взаємозв'язку мови і релігії, у зв'язку із чим можемо стверджувати про доволі давні витоки української теолінгвістики, яку в радянський період загалом вивчали спорадично. Праці цих науковців уважаємо тим підґрунтям, на якому в кінці ХХ ст. стала виформовуватися досліджувана синтетична наука, що на сьогодні набирає все більших обертів.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Байбурин Альберт. 1989. *А.А. Потебня: философия языка и мифа*. В: Потебня А.А. *Мысль и язык*. Москва: Правда: 3–10.
- Батюк Лідія. 1959. *Лексика літопису Самовидця. Дослідження і матеріали з української мови*. Т. 1. Київ: Вид-во АН УРСР: 24–36.
- Булаховський Леонід. 1975а. *Виникнення і розвиток літературних мов*. У: *Вибр. праці: у 5 т.* Т. 1. Ред. Білодід І.К. Київ: Наук. думка: 321–470.
- Булаховський Леонід. 1975б. *Розвиток української літературної мови*. У: *Вибр. праці: у 5 т.* Т. 2. Ред. Білодід І.К. Київ: Наук. думка: 221–237.
- Від редакції*. 1989. «Варшавські українознавчі записки» Vol. 1: 2–3.
- Гадомский Александр. 2010. *Русская теолингвистика: история, основные направления исследований*. Стил: Београд: 357–373.
- Гадомский Александр. 2005. *Теолингвистика: история вопроса*. «Ученые записки ТНУ» Т. 18 (57), № 1: Филология: 16–26.

- Горбач Олекса. 1993а. *Вплив (старо)церковнослов'янської мови на українську (літературну) мову*. У: *Зібрані статті II: Статті до 1000-ліття християнізації Руси-України*. Мюнхен: Український Вільний Університет: 283–289.
- Горбач Олекса. 1993б. *Зібрані статті V: Діалектологія*. Мюнхен.
- Грицак Євген. 1934. *Вплив церкви й релігії на українську мову (студія з ділянки української лексикографії)*. У: *II Międzynarodowy Zjazd Słowistów (Filologów Słowiańskich). Księga referatów. Sekcja I: Językoznawstwo*. Warszawa: [s.n.]: 34–38.
- Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882–1972) в контексті українського національного відродження*. 1997. Кам'янець-Подільський–Київ: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет.
- Історія української мови: Лексика і фразеологія*. 1983. Ред. Русанівський В.М. Київ: Наукова думка.
- Космеда Тетяна. 2000. *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка.
- Космеда Тетяна Анатоліївна, Плотнікова Наталія Володимирівна. 2010. *Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі*. Львів: ПАІС.
- Ковалів Пантелеймон. 1964. *Лексичний фонд літературної мови Київського періоду X–XIV ст.: у 2 т. Т. 2: Запозичення*. Нью-Йорк: Наукове товариство ім.Т. Шевченка.
- Лотман Юрій, Успенский Борис. 1973. *Миф – имя – культура*. «Ученые записки Тартуского государственного университета» вып. 308, т. VI: *Труды по знаковым системам*: 182–305.
- Мечковская Нина. 1998. *Язык и религия. Лекции по философии и истории религий*. Москва: Агенство ФАИР.
- Митрополит Іларіон. 1994. *Дохристиянські вірування українського народу*. Київ: Акціонерне т-во Обереги.
- Непійвода Федір. *Лексика актових книг стародубського міського уряду другої половини XVII століття*. Дослідження з мовознавства. Київ: Вид-во АН УРСР: 57–76.
- Огієнко Іван. 2000. *Методологія перекладу Святого Письма та Богослужбових книг на українську мову*. «Єдиними устами: Бюлетень Інституту Богословської Термінології та Перекладів» № 4: 3–41.
- Огієнко Іван. 1938. *Непорозуміння в перекладах Святого Письма*. «Рідна мова» № 11: 385–400.
- Піддубна Наталія. 2019. *Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.)*. Харків: Майдан.
- Потебня Александр. 2000. *Символ и миф в народной культуре*. Сост., подг. текстов, ст. и комм. Топоркова А.Л. Москва: Лабиринт.
- Потебня Александр. 1999. *Мысль и язык*. Москва: Лабиринт.
- Тараненко Олександр. 1980. *Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії*. Київ: Наукова думка.
- Худаш Михайло. 1964. *Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. (на матеріалах Львівського Ставропігійського братства)*. Київ: Вид-во АН УРСР.
- Юрковський Мар'ян. 1987. *Українські назви храму*. У: *Греко-католицький календар*. Варшава: Вид-во ОО. Василян: 71–73.
- Юрковський Мар'ян. 1989. *Староукраїнська сакральна термінологія*. «Варшавські українознавчі записки» Vol. 1: 74–84.

REFERENCES

- Batyuk Lidia. 1959. *Leksyka litopysu Samovydsya*. Doslidzhennya i materialy zukrayins'koyi movy [Samovidets's chronicle vocabulary]. Kiev, Vyd-vo AN URSSR. (In Ukrainian)
- Bayburin Al'bert. 1989. *A.A. Potebnya: filosofiya yazyka i mifa* [Potebnya: philosophy of language and myth]. In: Potebnya A.A. *Mysl' i yazyk*. Moscow, Pravda, pp. 3–10. (In Russian)
- Bulakhov's'kyy Leonid. 1975a. *Vynyknennya i rozvytok literaturnykh mov* [Origin and development of literary languages]. In: *Vybr. pratsi: u 5 vol.* Vol. 1. Ed. Bilodid I.K. Kiev, Naukova dumka, pp. 321–470. (In Ukrainian)
- Bulakhov's'kyy Leonid. 1975b. *Rozvytok ukrayins'koyi literaturnoyi movy* [The Development of the Ukrainian literary language]. In: *Vybr. pratsi: u 5 vol.* Vol. 2. Ed. Bilodid I.K. Kiev, Naukova Dumka, pp. 221–237. (In Ukrainian)
- Dukhovna i naukovo-pedahohichna diyal'nist' I.I. Ohiyenka (1882–1972) v konteksti ukrayins'koho natsional'noho vidrodzhennya* [Spiritual and scientific-pedagogical activity of I. Oghienka in the context of the Ukrainian national revival]. 1997. Kamyanets-Podilskyi, Kiev, Kamianets-Podilskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet. (In Ukrainian)
- Gadomskiy Aleksandr. 2005. *Teolingvistika: istoriya voprosa*. [Theolinguistics: the history of the issue]. “Uchenyye zapiski TNU” Vol. 18 (57), no 1: Filologiya, pp. 16–26. (In Russian)
- Gadomskiy Aleksandr. 2010. *Russkaya teolingvistika: istoriya, osnovnyye napravleniya issledovaniy* [Russian theolinguistics: history, main directions of researches]. Stil, Beograd, pp. 357–373. (In Russian)
- Horbach Oleksa. 1993a. *Vplyv (staro)tserkovnoslov'yans'koyi movy na ukrayins'ku (literaturnu) movu* [Influence of (Old) Church Slavonic language on the Ukrainian (literary) language]. In: *Zibrani statti II: Statti do 1000-littyi khrystyianizatsiyi Rusy–Ukrayiny* [Collected articles II: articles dedicated to the 100th anniversary of the Christianization of Rus–Ukraine]. München, Ukrainian Free University, pp. 283–289. (In Ukrainian)
- Horbach Oleksa. 1993b. *Zibrani statti V: Diyalektolohiya* [Collected articles V]. München, (In Ukrainian)
- Hrytsak Yevhen. 1934. *Vplyv tserkvy y relihiyi na ukrayins'ku movu (studiya z dilyanky ukrayins'koyi leksykohrafiyi)* [The influence of church and religion on the Ukrainian language (a study of Ukrainian lexicography)]. In: *II Międzynarodowy Zjazd Slawistów (Filologów Słowiańskich). Księga referatów. Sekcja I: Językoznawstwo*. Warsaw, [s.n.], pp. 34–38. (In Ukrainian)
- Istoriya ukrayins'koyi movy: Leksyka i frazeolohiya* [History of the Ukrainian language: Vocabulary and phraseology]. 1983. Ed. Rusaniv's'kyy V.M. Kiev, Naukova dumka. (In Ukrainian)
- Khudash Mykhaylo. 1964. *Leksyka ukrayins'kykh dilovykh dokumentiv kintsya XVI – pochatku XVII st. (na materialakh L'vive'koho Stavropihiys'koho bratstva)* [Vocabulary of Ukrainian business documents of the late 16th – early 17th centuries (on the materials of Lviv. Stauropiygy fraternity)]. Kiev, Vyd-vo AN URSSR. (In Ukrainian)
- Kosmeda Tetyana. 2000. *Aksiolohichni aspekty prahmalinhvistyky: formuvannya i rozvytok katehoriyi otsinky* [Axiological aspects of pragmalinguistics: formation and development of the category of evaluation]. Lviv, LNU im. Ivana Franka.
- Kosmeda Tetyana Anatoliyivna, Plotnikova Nataliya Volodymyrivna. 2010. *Linhvokontseptolohiya: Mikrokontseptosfera SVYATKY vukrayins'komu movnomu prostori* [Linguoconceptology: microconceptsphere HOLIDAY in the Ukrainian language space]. Lviv, PAIS.
- Kovaliv Panteylemon. 1964. *Leksychnyy fond literaturnoyi movy Kyyyivs'koho Periodu X–XIV st.: u 2 vol.* Vol. 2: *Zapozychennya* [Lexical fund of the literary language of the Kyiv period of the X–XIV centuries]. New York, Naukove tovaristvo im.T. Ševčenko. (In Ukrainian)
- Lotnuk Yuriy, Uspenskiy Boris. 1973. *Mif – imya – kul'tura* [Myth – name – culture]. “Uchen. zap. Tartuskoho hosudarstvennoho unyversyteta” Vol. 308, no 6: *Trudy po znakovym sistemam*, pp. 182–305. (In Russian)

- Mechkovskaya Nina. 1998. *Yazyk i religiya. Leksii po filosofii i istorii religiy* [Language and religion. Lectures on philosophy and history of religions]. Moscow, Agenstvo FAIR. (In Russian)
- Mytropolyt Ilarion. 1994. *Dokhrystyans'ri viruvannya ukrayins'koho narodu* [Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people]. Kiev, Aktsionerne t-vo Oberehy. (In Ukrainian)
- Nepyyvoda Fedir. *Leksyka aktovykh knyh starodubs'koho mis'koho uryadu druhoyi polovyny XVII stolittya. Doslidzhennya z movoznavstva* [Vocabulary of Starodub city government act books of the second half of the 17th century]. Kiev, Vyd-vo AN URSSR, pp. 57–76. (In Ukrainian)
- Ohiyenko Ivan. 1938. *Neporozuminniyav perekladakh Svyatoho Pys'ma* [Misunderstandings in the translations of the Holy Scriptures]. “Ridna mova” no 11, pp. 385–400. (In Ukrainian)
- Ohiyenko Ivan. 2000. *Metodolohiya perekladu Svyatoho Pys'ma ta bohosluzhbovykh knyh na ukrayins'ku movu* [Methodology of translation of the Holy Scriptures and Liturgical books into Ukrainian]. “Yedynymy ustamy: Byuletyn' Instytutu Bohoslovs'koyi Terminolohiyi ta Perekladiv” no 4, pp. 3–41 (In Ukrainian)
- Piddubna Nataliya. 2019. *Teoriya teolinhvistyky: fenomen bibliynosti v ukrayins'kiy linhvokul'turi ta omovlennya relihiynoyi kartyny svitu (analiz dyskursyynoyi praktyky kin. XX st.* [Theory of theolinguistics: the phenomenon of Biblical reference in Ukrainian lingualculture and wording of the religious map of the world (the analysis of discursive practice of the XIXth century)]. Kharkov, Maydan. (In Ukrainian)
- Potebnya Aleksandr. 1999. *Mysl' i yazyk* [Thought and language]. Moscow, Labirint. (In Russ.)
- Potebnya Aleksandr. 2000. *Simvol i mif v narodnoy kul'ture* [Symbol and myth in folk culture]. Ed. Toporkov A.L. Moscow, Labirint. (In Russ.)
- Taranenko Oleksandr. 1980. *Polisemichnyy paralelizm i yavyshe semantychnoyi analohiyi* [Polysemic parallelism and the phenomenon of semantic analogy]. Kiev, Naukova dumka. (In Ukrainian)
- Vid redaktsii* [From the editors]. 1989. “Varshavski ukrainoznavchi zapysky” Vol. 1, pp. 2–3.
- Yurkovskiy Marian. 1987. *Ukrainski nazvy khramu* [Ukrainian names of temple]. In: *Hreko-katolytskyi kalendar*. Warsaw, Vyd-vo OO. Vasyliian, pp. 71–73. (In Ukrainian)
- Yurkovskiy Marian. 1989. *Staroukrainska sakralna terminolohiia* [Old Ukrainian sacred terminology]. “Varshavski ukrainoznavchi zapysky” Vol. 1, pp. 74–84. (In Ukrainian)

